

MOLNÁR TAMÁS

TURGONYI ZOLTÁN

Jelen cikknek Molnár Tamás közelmúltbeli – 2010. július 20-án az Egyesült Államokban bekövetkezett – halála ad sajnálatos aktualitást. Minthogy életművének lezárulása szinte csak a minap történt, természetesen még igen hosszú időt fog igénybe venni munkásságának feldolgozása és értékelése. Annyit azonban már tudhatunk, hogy Molnár Tamás kétségkívül a legjelentősebb XX. századi magyar filozófusok egyike, s ráadásul ezek körén belül a külföldön is ismert és elismert kevesek közé tartozik. Munkásságának jellemzését megkönnyíti, hogy gondolkodása markánsan különbözik a nyugati világban ma divatos és meghatározó irányzatoktól. Már csak ezért is izgalmas feladat tehát a molnári életmű kutatása. Ám a jelen írás természetesen nem adhat összképet, csupán néhány lényeges vonást emelhet ki, s átfogó értékelésre is csak évek múlva, a művek – és persze a róluk szóló másodlagos irodalom – gondos tanulmányozása után kerülhet sor. Ugyanezért – és terjedelmi korlátaink miatt is – tudatosan tartózkodunk a hatástörténeti kérdések vizsgálatától, mind a más gondolkodók által Molnár Tamásra, mind az általa egyéb szerzőkre gyakorolt befolyást illetően.¹ Csak arra vállalkozunk, hogy e hatalmas életmű tanulmányozásához mintegy vezérfonalként felvázoljuk annak leglényegesebb gondolatait, a teljesség igénye nélkül.

Molnár Tamás elsősorban társadalom- és vallásfilozófusként jelentős, ezért mi is e témakörökre összpontosítjuk figyelmünket a továbbiakban, ám természetesen ezekkel kap-

csolatos nézeteinek meglehetősen világossággal kirajzolódó ontológiai és ismeretelméleti háttere van, így nem haszontalan, ha röviden filozófiájának általános kiindulópontjait is érintjük.

Nézetei alapját a hagyományos értelemben vett realista metafizika képezi, a szilárd ragaszkodás ahhoz, hogy a külvilág a tudunktól függetlenül létezik. [MOLNÁR, 2008:153] S e valóság meg is ismerhető az ember által. [MOLNÁR, 1996A:317] A metafizikától eltávolodott ma népszerű irányzatok képviselőit (pl. Derridát, Rortyt) Molnár Tamás a szofistákkal rokonítja. [MOLNÁR, 2008:149] Antiidealizmusa, a realizmus melletti kiállása nem lényegtelen a társadalomfilozófiai művekben kifejtett gondolatai szempontjából, mert úgy látja, sokakat az objektív valóságról, benne különösen az emberi természet *adott* voltáról való megfélemledés vezet el ama voluntarista álláspont-hoz, hogy a világ tetszésünk szerint alakítható, a társadalom spekulatív tervek alapján kényünk-kedvünk szerint megváltoztatható, s részben ennek következményei a különböző veszélyes utópiák.²

Molnár Tamás – amint az egy katolikus gondolkodótól elvárható – határozottan ragaszkodik az ember eredendően társas mivoltához, szemben az individualista megközelítésekkel. Társas természetünk nem pusztán valami olyasfélét jelent, hogy a társadalom megvéd bennünket. Sokkal többről van szó: a társadalomban megtanult nyelv, szokások, hagyományok nélkül „fiziológiai értelemben egyének lennénk ugyan, de nem lennénk azok

[Phronesis]

emberi értelemben véve". [MOLNÁR, 2002:26] Az ember, ismeretes módon, az állatokéinál jóval kevesebb veleszületett ösztönnel bír, [MOLNÁR, 2002:60] így pusztán biológiai síkon nincs eleve ráhangolva a közösségi létre, sőt „csaknem minden lépésével fenyegeti éppen azt a közösséget, amely nélkül mint emberi lény nem tudna létezni és megmaradni”. [MOLNÁR, 2002:144] A társadalomnak tehát kényszerítenie kell az embert, hogy megfeleljen „természetének, nevezetesen annak, hogy társadalmi lény”. [MOLNÁR, 2002:60]

Ha pedig társas lények vagyunk, valami módon szabályozni kell az együttélést, összehangolttá kell tenni az egyének tevékenységét, s persze alkalmazni kell a szükséges kényszert – különösen a nevelés során, az erények tanításának kezdetén; de olykor felnőttekkel szemben is szükséges lehet. [MOLNÁR, 2002:167-9]

Ki vagy mi végezze ezt a szabályozást illetve kényszerítést és ki gyakorolja az ilyenkor nélkülözhetetlen autoritást?

Az egyik mód erre karizmatikus egyének vezetésének elfogadása, akik személyes kvalitásaiknál fogva tekintélynek örvendenek. Ám karizmatikus egyénből nincs elegendő. Ezért van szükség intézményekre, amelyek mint ilyenek bírnak tekintéllyel, az őket konkrétan képviselő egyének személyes vonásaitól függetlenül, azaz a tekintély elszakad a valóságos egyén kvalitásaitól, s az általa a társadalmi struktúrában betöltött pozícióhoz kötődik. Csak így működőképes a társadalom, máskülönben ki lenne szolgáltatva a személyes tulajdonságok véletlenjének. [MOLNÁR, 2002:28-9] Az igazi autoritás azonban nem önkényes, értelme belátható [MOLNÁR, 2002:41], s a valóban szabad, „belsőleg irányított” ember, aki ismeri a maga helyét a rendben, nem is érzi terhes külső kényszernek a tekintélyt. [MOLNÁR, 2002:19-20]

Annak ellenére tehát, hogy napjainkban divat tiltakozni az intézmények (állam, család, jog stb.) ellen, megállapítható, hogy ezek minden korban és társadalomban léteztek. Még az anarchista és nihilista csoportokban is kialakul, spontán módon, saját explicit törekvé-

seik ellenére, valamiféle intézményrendszer. [MOLNÁR, 1980:XIV] Így elmondható, hogy „minden közösség [...] hierarchikus természetű”. [MOLNÁR, 1973:37]

Az intézmények és autoritásuk létezése nem azt jelenti, hogy az egyén pusztán passzív lenyomata volna az őt szocializáló társadalomnak, csupán annyit, hogy egyfajta egyensúlyi állapot jön létre szabadságunk és az ezt kanalizáló, a közös élet által megkívánt készségeket belénk ültető autoritás között: korlátok közé szorított – és voltaképpen éppen ezáltal valóban megvalósuló, formát öltő, tárgyat nyelő – szabadságunk az intézmények által biztosított rend keretei között működve képes visszahatni magára e rendre is. „A gyermek egy olyan civilizációba születik bele, amely – ha elég jó civilizációról van szó – nem csupán azt teszi lehetővé számára, hogy az autoritást és a szabadságot bölcsen vegyítve élje életét, hanem ahhoz is tág terepet biztosít számára, hogy tehetsége, találékonysága és racionális ítélőképessége szerint változtatásokat hajtson végre a civilizáció szövedékében.” [MOLNÁR, 2002:170] Ebből természetesen következik, hogy az újabb generáció már ezt a némileg megváltoztatott, bár lényegi struktúráját tekintve azonos civilizációt kapja készen, és így tovább. Mindez azt is jelenti, hogy a társadalom nem pusztán az itt és most élő egyének pusztá matematikai összege, hanem az egyéneket túlélő magasabb egység, önálló struktúra, egyénfeletti rend, amelynek, mint ilyennek, saját „java” van: a közjó. [MOLNÁR, 1980:101] Egy jól működő társadalomban mindenki számára közös cél a társadalomnak mint egésznek a rendje, egysége és virágzása. [MOLNÁR, 1996A:13] S mivel a társadalom nélkül egyének sem lehetségesek, ez utóbbiak együttélésük során nem csupán egymásra kell, hogy tekintettel legyenek, hanem a társadalom rendjének és virágzásának tartós – nemzedékeken átívelő – megőrzésére is. Az egyén jogait így nemcsak a többi egyén hasonló jogai korlátozzák. Magának a társadalomnak is vannak jogai az egyének felett. [MOLNÁR, 1992:219]

Az intézmények között kitéüntetett szerepet játszik három ún. „alapintézmény” vagy

[Phronesis]

„elemi struktúra”: az állam (amely széles értelemben veendő, tehát akár egy törzsfőnök általi hatalomgyakorlást is jelenthet), az egyház (szintén tág értelemben véve, nem csupán a keresztény egyházakra vonatkoztatva) és a civil társadalom. [MOLNÁR, 1993:7] Közülük az állam „a közjó óra” [MOLNÁR, 1997:24], „végrehajt és szervez” [MOLNÁR, 1993:8], „a központi, kényszerítő hatalom, mely a nagy fontosságú döntéseket hozza” [MOLNÁR, 1993:17], az egyház pedig „a szellemi/lelki hatalom, mely létünk eredetével köt össze bennünket” [MOLNÁR, 1993:17], „a lélek és az erkölcsök irányítója” [MOLNÁR, 1997:24], míg a civil társadalom a „nempolitikai szféra”, amelyben „az állampolgárok közötti tranzakciók lebonyolódnak”, [MOLNÁR, 1997:24] azaz „tevékenységünknek az a területe, ahol a különféle, de főként materiális szükségleteinket kielégíthetjük.” [MOLNÁR, 1993:17] Ez utóbbi tehát „közösségi egységet alkot, mely állandó mozgásban és változásban van a társadalmon belül, lévén, hogy különböző természetű dolgokkal (mezőgazdaság, kereskedelem, ipar, üzemek, bankok, oktatás stb.) foglalkozik”. [MOLNÁR, 1993:8]

Molnár Tamás a fenti hármas tagozódást valló szerzők közül Georges Dumézilre hivatkozik elsősorban. Ez utóbbi az indoeurópaiaknál mutatja ki e hármas felosztást, de valójában – mint Molnár Tamás írja – bármely társadalom alapvető struktúráját leírhatjuk vele. [MOLNÁR, 1993:17] Valamilyen formában minden korban és népnél megvannak e tényezők.

Legalábbis mindhárom funkció érvényesül, miközben persze ezek betöltői nem mindig különülnek el világosan, intézményi formában egymástól; főként az egyház és az állam közt bizonytalan gyakran a határvonal. [MOLNÁR, 1980:1] Ezeket csak a kereszténység megjelenése óta, a nyugati civilizációban lehet világosan megkülönböztetni egymástól. [MOLNÁR, 2008:139]

Persze mindhárom képződmény további részintézményeket ölel fel (bíróóságok, iskolák, hadsereg stb.). A három alapintézmény közül a civil társadalom a legnehezebben megragadható, sokáig nem is méltatta figyelmre a társadalomtudomány és a filozófia, hiszen túlságosan hétköznapi és prózai tevékenységekkel kapcsolatos. [MOLNÁR, 1993:9] Körvonalai azért is elmosódóbbak, mert abban a szűk értelemben, ahogy a másik kettő, valójában nem is igazán intézmény. Sőt, mint látni fogjuk, nemritkán kifejezetten ellenségesen viszonyul az intézményességhez, különösen, ha az hierarchiával jár. Ezért a történelem folyamán alig voltak intézményes formái. [MOLNÁR, 1997:24]

A múltban a hatalmat a másik két alapintézmény gyakorolta, egymás szövetségeseiként. „Mivel közös feladatuk emberi közösség kormányzása volt, mindketten belátták, hogy a közösséget törvények, szokások, társadalmi hálózat és intézményes tagozódás által kell megszervezni; mindketten erkölcsi követelményeket tártak a társadalom elé: az embernek helyes magatartásra kell törekednie, hozzá kell járulnia a közjóhoz és nyitottnak kell lennie a természetfelettire”. [MOLNÁR, 1997:122-3]

[Phronesis]

A történelem során mindhárom tényező igyekezett a másik kettő fölé kerekedni, „az állam és az egyház mindazonáltal szoros és alapvető együttműködésük keretein belül harcol egymással”, mivel e kettőnek „egymással összeegyeztethető érdekei vannak, abban az értelemben, hogy bizonyos erkölcsi fegyelmet és magatartási szabályokat írnak elő, az egyik az *állampolgárok*, a másik a *hívek számára*”, s e szabályrendszer kölcsönösen támogatják egymást. [MOLNÁR, 1993:8] Sőt betartásuk valójában a civil társadalomnak is érdeke, hiszen e fegyelem és szabályok nélkül „a közösség összetartó ereje gyengülne, sőt nem is létezne”. [MOLNÁR, 1993:8]

A civil társadalom ugyanis önmagában véve nem más, mint „anarchiára hajlamos hatalmi akaratok halmaza, s azon túl az én határtalan kultusza és vágyak tömkelege”. [MOLNÁR, 1993:65] Minthogy elsősorban a fizikai létfenntartás illetve általánosságban a gazdasági tevékenység területe, egyének állnak benne szemben egyénekkal, akiknek kapcsolata jellemzően piaci természetű: egyenlő szerződő felek közötti csereügyletek zajlanak, melynek során mindenki a maga közvetlen egyéni érdekeit igyekszik érvényesíteni, a közjóra nincs tekintettel. Saját belső dinamikájánál fogva a civil társadalom mindent a maga képére formálna, valamennyi emberi viszonyt a piac mintájára egyenlő cselekvők önkéntes horizontális kapcsolatává tenne, s csak az éppen valóságosan létező egyének érdekeivel számolna, hiszen ezek képesek egymást ténylegesen befolyásolni, korlátozni vagy segíteni törekvéseikben. Mint majd látni fogjuk, Molnár Tamás szerint a modernitás éppen a civil társadalom e törekvésének győzelmét jelenti. A premodern világban azonban a civil társadalom a másik két tényező szigorú felügyelete alatt áll. [MOLNÁR, 1993:9] Ez ellensúlyozza a benne meglévő individualista tendenciát, amely így nem érvényesülhet szabadon, sőt nem is válik világosan láthatóvá.

Az állam és a mellette létező vallási intézmény a hagyományosan működő társadalmakban más-más értelemben és módon tölti be ellenőrző és irányító szerepét. Az emberek

erényessé nevelése az egyház feladata, míg az államnak e téren csak közvetett szerepe van: törvényekkel tiltja a bűn nyilvános népszerűsítését [MOLNÁR, 1980:99], ám csak a közösséget közvetlenül fenyegető bűnös tettek elkövetését bünteti jogilag [MOLNÁR, 1980:25], vagyis, ahogyan Aquinói Szent Tamás írja, „a leg súlyosabbakat, amelyektől a többség képes tartózkodni, főleg azokat, amelyek másoknak ártanak, s amelyek tiltása nélkül az emberi társadalom nem állhatna fenn.”³

A két vezető intézmény különállásának – bár számos konfliktus fakadt belőle [MOLNÁR, 1980:9] – megvan az az előnye, hogy kölcsönösen ellenőrzik egymást, a „fékek és ellensúlyok” szerepét játsszák egymás felé, tehát ugyanolyan garanciát nyújtanak a kontrollálatlan s így felelőtlenségre és önkényre módot nyújtó uralom ellen, mint a modernitásban a hatalmi ágak megosztása. Sőt valójában az egyház és az állam dualitása bizonyos értelemben nem más, mint a hatalmi ágak megosztásának egy formája. [MOLNÁR, 1980:111-2]

Az intézmények így körvonalazódó rendszere természetesen nem teljesen változatlan. Szükség esetén javítható, de óvatosan, kis lépésekben. [MOLNÁR, É.N(A):97] Az ennek során alkotott tételes törvényeknek azonban alkalmazkodniuk kell „az emberi kapcsolatok állandó és alapvető struktúráját” kifejező természetjükhöz. [MOLNÁR, 1993:83]

A külső rendet biztosító állammal szemben tehát, mint említettük, az egyház (illetve a mindenkori vallási intézmény) feladata az emberek pozitív értelemben vett erkölcsi nevelése. Emellett, hívja fel a figyelmet Molnár, az így megvalósuló evilági rend tekintélyét is a vallási intézmény alapozza meg oly módon, hogy az egészet tágabb keretben helyezi el, egy isteni eredetű szilárd kozmikus rend részeként ábrázolja, egyúttal az egyén múlandó életét is értelemmel ruházva föl.

Ezzel Molnár Tamás életművének egyik központi gondolatához érkeztünk: a „szent” kulcsszerepének hangsúlyozásához.⁴ Mint írja, „ma a hatalom megalapozásának válságát éljük; ennek oka, hogy a hatalom elszakadt szent forrásától. Lényegében véve ez korunk

[P h r o n e s i s]

legfontosabb politikai kérdése.” [MOLNÁR, 1992: 31]⁵ Szerzőnk szerint a társadalom rendjét szabályozó törvényeknek csak akkor van meg a kellő tekintélyük, ha nem nyilvánvalóan emberi megállapodás eredményei, hanem valamiféle emberfeletti alappal bírnak. [MOLNÁR, 1992:258]

Ahhoz, hogy ez az emberfeletti, isteni alap igazi tekintéllyel rendelkezzen, szükséges, hogy valamiképpen fizikai értelemben is jelen legyen, állandóan emlékeztetve az embereket a maga létezésére, érvényességére, hatalmára. Molnár Tamás itt Charles De Koninck szavait idézi: „az ember számára természetes, hogy még a legbizonyosabb elveket is érzékszervei függvényében ragadja meg” [MOLNÁR, É.N(B):134], hiszen, mint a trienti zsinat a szentmiséről szóló – szerzőnk által szintén idézett – határozatában olvassuk, az emberi természet „külső segítség nélkül nem egykönnyen képes felemelkedni az isteni dolgok szemléletéhez”. [MOLNÁR, É.N(B):134] E fizikai jelenlét egyik, ősbibb – a kereszténység esetében, mint majd látni fogjuk, már nem használható – formája az, amikor maga a kozmosz isteni, rendje pedig ezért közvetlenül ősképe, mintája a társadalom rendjének, mely részeseül az előbbi örök, megváltoztathatatlan voltában. [MOLNÁR, 1992:38 SKK] A jelenlévővé tevés másik, emberek által fenntartott formája a kultusz, a maga szakrális épületeivel és tárgyaival, rítusaival, mítoszaival, s a mindezekben szerepet kapó szimbólumokkal. Ahhoz, hogy az isteni rend stabilitása tükröződjék a kultuszban, ennek „transzcendens eredetet, megszakítatlan állandóságot, tiszteletet, az ősi ismétlődését, ünnepélyességet” [MOLNÁR, É.N(B):133] kell sugározni. Mind a régi formákhoz való ragaszkodás, mind az ünnepélyesség, az emelkedettség, a hétköznapiságból való kiszakadás fontos tehát. A *szent* definíció szerint ellentéte a *profánnak*, a mindennapinak, a megszokottnak, s e tény már külsőségeiben is ki kell fejeznie, különben hatástalan lesz. Egyáltalán nem fölösleges a pompára vagy a monumentalitásra való törekvés, az átlagosnál emelkedettebb beszédmód, a különleges nyelvezet vagy akár külön szakrális

nyelv használata; helytelen egy rosszul értelmezett „egyszerűség”, „emberközeliség” jegyében banalizálni a kultusz formáit. Maguk a hívek is igénylik, hogy a liturgia kiszakítsa őket a hétköznapiságból. Molnár Tamás egy bajor parasztembert idéz, aki a latin mise megszűnése felett érzett felháborodásában így fakadt ki: „Mostantól ugyanúgy beszélünk Istenhez vasárnap, mint ahogyan a disznóinkhoz beszélünk hétközben.” [MOLNÁR, 2008:132-3]

A Nyugat által létrehozott – és napjainkban globalizációra törő – modernitás fő tartalma nem más, mint a három említett alapfunkció egyensúlyának megbomlása, a civil társadalom túlsúlyának kialakulása, az egyház(ak) és az állam alárendelődése a harmadik nagy tényező korlátlan uralmának. Ennek következtében az állam mára lényegében beleolvadt a civil társadalomba, de úgy is fogalmazhatunk, hogy ez utóbbinak „ügyvivője” lett. [MOLNÁR, 1993:30] Az egyház pedig elveszítette kitüntetett szerepét, már csupán egy a sok „lobby” közül, kötelezően elismert tekintély nélkül. [MOLNÁR, 1993:22-24] Magától értetődik, hogy az egyház ebben a helyzetben nem alapozhatja meg többé az egész társadalom illetve az állam szakralitását, s ezek nem is igénylik ezt.

A civil társadalom a két korábbi uralkodó intézménytől való függetlenedéséhez, majd a föléjük kerekedéshez és azok pusztaság eszközzé tételéhez, illetve az individualizmus elfogadtatásához a liberalizmustól kapott ideológiai segítséget. Ennek elméleti forrásai között találjuk egyebek mellett a nominalizmust (mely szerint „csak az egyén számít, egyedül ő létezik; a többi fikció” [MOLNÁR, 1980:39]), az egyén és Isten közötti intézményes közvetítéssel szemben álló protestantizmust [MOLNÁR, 1993:11] és az újkori természettudományos világképet (amely homogén, belső struktúrával, hierarchiával, kitüntetett pontokkal nem rendelkező térben egymással esetleges módon ütköző részecskék mozgásaként fogta fel a világ eseményeit, minden magasabb rendű jelenséget mechanikus törvényszerűségekre redukálva, s így analógiát szolgáltatva a tár-

[Phronesis]

sadalomnak mint egyének közötti interakciók puszta összességének értelmezésére, az egyénfeletti összefüggések fontosságának alábecsülésére). [MOLNÁR, 1992:174-5]

E küzdelem során a liberalizmus elérte, hogy a civil társadalom – „a magánérdekek összefogása vagy ütközése” által jellemzett terület [MOLNÁR, 1993:21] – a köztudatban szinte azonossá vált a társadalommal; diszkreditálódtak az egyénfeletti kollektív entitások, intézmények, testületek stb. Az elkülönült egyének változékony kapcsolatai minősültek a *par excellence* emberi létformának a természetesnek, az ettől eltérő szerveződések pedig külön magyarázatra szorulnak: a radikális liberális álláspont szerint a vallási intézmények „emóciókon” vagy „álmovilágon” alapulnak, az állam pedig „erőszakon” [MOLNÁR, 1993:52-53]; ezeknek és a többi intézménynek a hatalma a legjobb esetben szükséges rossz, de mindenképpen „zavaró tényező”. [MOLNÁR, 1993:57] Ennek az atomizáló és nivelláló hajlamnak a jegyében lassan minden függőségi viszony, hierarchia, tekintély megkérdőjeleződik mint az egyéni törekvések érvényesülésének gátja; a korlát, az alávetettség negatívumává válik, tekintet nélkül konkrét tartalmára.⁶ „[A] liberális civil társadalom filozófiai alapon ellensége a vertikális hivatkozásoknak. [...] A liberalizmus a teljesen horizontális önszerveződés híve.” [MOLNÁR, 1993:42] A hierarchiák felszámolásának során különös heveséggel fordul a liberalizmus a család ellen: „Az autoritás ellen intézett támadás valójában javarészt a családra koncentrálódik, hiszen itt jut el az eljövendő felnőtt és polgár oda, hogy racionálisan ragadja meg a közös jót egy kicsiny másában, vagyis hogy megértse azoknak az intézményeknek egy

modelljét, melyek a polgár voltával járó minden további tettének a színhelyéül fognak szolgálni.” [MOLNÁR, 2002:169]

Végző soron tehát a civil társadalom saját dinamizmusánál fogva olyan állapot felé törekszik, amelynek lényege atomizált egyének tartós struktúra és belső rend nélküli, homogenizált tömege, akikkel mint egymástól minőségileg nem különböző, ezért könnyen számszerűsíthető egységekkel lehet kalkulálni, s akik között csupán esetleges és alkalmi kapcsolatok jönnek létre – az üzleti viszony mint östípus nyomán. „A liberális civil társadalom elsődleges törekvése, hogy a *piacot* felvirágoztassa; aztán, teljesen logikusan, hogy átalakítsa az összes többi emberi vállalkozást a piac szerkezete szerint. A liberalizmus eszményi társadalmá olyan hely lenne, ahol minden áruvá, csere és adásvétel tárgyává válna: nemcsak a kalapok és az autók, de ugyanúgy az erkölcsi dogma, az egyetemi diploma, a béranya és a médiaműsor is. [...] mindenfajta számítás alapja az egyéni érdek.” [MOLNÁR, 1993:20] Ezzel függ össze a Molnár Tamás-i értelemben vett „privatizáció” fogalma. Miben áll ennek lényege? „[A]z alapvető realitásokat tagadó liberális felfogásban; az egyénhez és az elszigeteltséghez való ragaszkodásban; a nem szűnő vágyban, hogy a sokrétű társadalmat a *homo aequalis* [...] egyenlősítő egyformasága váltsa fel. Az emberekkel mint egységekkel való számolás lehetővé teszi, hogy beszorítsák őket egyetlen tudományba, a gazdaságtani számításba, ez pedig további manipulációk kulcsa.” [MOLNÁR, 1993:33] E homogenizálási hajlam mögött ugyanis, persze nem feltétlenül tudatosult formában, gazdasági érdekek is állnak: az emberek uniformizálása a tömegtermelés logikájából következik. [MOLNÁR, 2008:138]

”

Egy bajor

parasztembert idéz, aki

a latin mise megszűnése

felett érzett

felháborodásában így

fakadt ki: „Mostantól

ugyanúgy beszélünk

Istenhez vasárnap, mint

ahogyan a disznóinkhoz

beszélünk hétközben.”

”

[P h r o n e s i s]

Az így kialakuló új társadalomra már egyszerűen olyan egyének matematikai összegeként tekintenek, akiknek cselekvésük során nem kell szem előtt tartaniuk egy magasabb egység javát, a közjót, hiszen ilyen magasabb egység valójában nem létezik, hanem elegendő a maguk érdekét – s persze a velük együtt élő potenciális vetélytársakét – figyelembe venni, a rend ebből magától kialakul. „A »láthatatlan kéz« [...] követi a maga útját; az egyénnek nincs más dolga, mint a maga személyes boldogságát keresni ebben az áramlásban.” [MOLNÁR, 1980:129]

Az ilyen egyének társadalma a liberális fikció szerint „ön szabályzó gépként működik, éppen úgy, mint az önmaga által kialakított mozgási törvények alapján maga a mechanisztikus világegyetem”. [MOLNÁR, 1992:217] Az állam célja pedig „az egyéni kívánságok kielégítése, vagyis olyan politika, amely nem veszi figyelembe, milyen nagy árat kell fizetnie a közösség egészének az egymással versengő érdekek mechanisztikus egyenlősítéséért és az ebből származó nézeteltérésekért.” [MOLNÁR, 1992:217] Az alkalmazandó alapelvet „John Stuart Mill foglalta össze a legtalálóbban, állítván, hogy az állampolgár mozgását (szabadságát) csak egyvalami korlátozhatja, a másik állampolgár szabadsága, azonos vagy éppen ellentétes irányú mozgása. Az [...] ilyen törvény, amelyet kortársaink nyilvánvalóan a mechanikus mozgások és ütközések uralkodó kozmoszképéből olvasnak ki, kihagyja a számításból a közjót, amely pedig azt is jelenti, hogy a kormányzat figyelembe veszi az értékek skáláját. [...] napjainkban egyedül az individualizmus szolgál a törvénykezés alapelvéül, valamint a politikai és természettudományi gondolkodás kizárólagos filozófiai igazolásaként.” [MOLNÁR, 1992:217-8]

Noha a liberálisok, mint ismeretes, nem voltak kezdettől fogva demokraták, mégis a demokrácia fejezi ki a legjobban a civil társadalom uralmát, hiszen a képviselők „nem az államapparátushoz, hanem a civil társadalomhoz tartoznak, annak nevében tartják felügyelet alatt az államot. [...] Nem meglepő, hogy a parlament külön érdekszférát jelent, [...] ame-

lyet erősebb szálak fűznek a civil társadalom egyes csoportjaihoz, mint az állam jólétéhez. Azon sem csodálkozhatunk, hogy amit »engedékeny« (*permissive*) politikának nevezünk, az valójában a civil társadalom magatartását tükrözi; [...] egy kvázi-autonóm civil társadalom nem ismer el sem erkölcsöt, sem fegyelmet, sem közmorált. [...] Valójában az állam moshatná kezeit és visszaháríthatná a felelősséget a civil társadalomra, annak miriádnyi, nem feltétlenül indokolt, óhajára, követelésére.” [MOLNÁR, 1998:113-4] Eszerint tehát ilyen körülmények között nem lehet szó a társadalom hosszú távú javának, a közjónak a szolgálatáról, hiszen egyéni vagy csoportérdekek, de mindenképpen partikuláris, rövid távú érdekek között folyik a küzdelem. Ugyanakkor azonban, hiába igaz az, hogy ma már „nem az állam a hatóság, hanem „az ezerfejű civil társadalom”; mihelyt ugyanis „a civil társadalom elnyerte a főhatalom státusát, aláveti magát az örök politikai végzetnek: nem kormányoz, hiszen a sokaság, a *multitudo* arra nem alkalmas; a lobbiknak engedi át a saját hatáskörét.” [MOLNÁR, 1998:111]

A demokratikusan választott kormányok tehát engedékenységre hajlanak morális téren, aligha fogják népszerűségüket kockára tenni azzal, hogy az egyéneket a közjő érdekében korlátozó erkölcsi normákat írják elő, bármennyire szükségesek lennének is ezek a társadalom egészének szempontjából. S maga a liberális alapelv is, mely szerint, mint láttuk, az egyén szabadságának egyetlen korlátja a másik egyén szabadsága, „az egyén megszenteléséhez vezet, amelyet hathatósan kifejez az »emberi jogok« fogalma”. [MOLNÁR, 1992:224] Ez nem jelent mást, mint hogy „az egyén bekebelezi mindazt, ami korábban a szellemi és a politikai szférához tartozott” [MOLNÁR, 1992:225], azaz nem áll felette sem a vallás, sem az állam mint erkölcsi, értékrendbeli stb. követelmények, normák képviselője, hanem bármit megtehet, míg más konkrét egyénnek nem okoz kárt.

Ez deklarált erkölcsi és általában világnézeti pluralizmushoz vezet. Ezt erősítendő, vagyis azért, hogy ne lehessen többé objektív ér-

[Phronesis]

vényű erkölcsre hivatkozni (ami alapot adhatna például az államnak a civil társadalom életébe való „önkéntes” beavatkozásra), a liberalizmus erőteljesen támogatja a „nyilvános agnoszticizmust”. [MOLNÁR, 1980:52] Ennek megfelelően a relativizmust, a szubjektivizmust különböző formáit pártolja: olyan filozófusokat részesít előnyben, akik szerint a vallási élménynek semmi köze az észhez, hanem szubjektív (érzelmi vagy pszichikai) jelenség. A könyvkiadás és a sajtó is ezeket preferálja, s az iskolákban is ezt tanítják, mint abszolút igazságot; hiszen minden igazság relatív ugyan, de ez az egy azért kivételt képez! [MOLNÁR, 1980:53]

Természetesen ahhoz, hogy egy ilyen – a felette szigorú ellenőrzést gyakorló, régi értelemben vett állam és egyház mint rendező erő nélkül fennálló – társadalmat hívei működésképesnek tarthassanak, alaposan meg kell változtatni az emberképet, meg kell teremteni az eredendően jóindulatú, csupán a történelem során kialakult rossz intézmények által eltorzított, magára hagyatva spontánul kooperálni kész ember mítoszáét.

A modernitás ebben nagy segítséget kapott azoktól az utópista irányzatoktól, amelyek az embert vagy eleve ilyennek, vagy könnyen és gyorsan ilyenévé tehetőnek tartották, kilátásba helyezve ezért az intézmények majdani megszűnését. Molnár Tamás természetesen nem azt állítja, hogy minden utópista szerző tudatosan járult hozzá korunk liberális hegemoniájának előkészítéséhez. S ugyanez vonatkozik a korábban megnevezett nominalizmusra, protestantizmusra, valamint bármilyen egyéb a liberalizmusra hatást gyakorló irányzatra is. Mindezek – egymással is kölcsönhatásban – egyszerűen csak közreműködtek (bizonyos aspektusaiknak köszönhetően) annak az általános korszellemnek a kialakulásában, amely mindenféle tudatos tervezés nélkül vezetett el – különböző eszméáramlatok és társadalmi folyamatok összjátékaként – a mai helyzethez. Más szóval, ezt Molnár Tamás több helyen hangsúlyozza, szó sincs semmiféle „összesküvésről”. [MOLNÁR, 1997:26]

A fentiekben jellemzett liberális hegemo-

nia azonban, Molnár Tamás szerint hosszabb-rövidebb távon mind a társadalom fennmaradását fenyegetheti, mind saját eredeti alapértékének, az egyéni szabadságnak a létét veszélybe sodorhatja. A közjó mint deklarált közös cél teljes hiánya (pontosabban az egyéni célok követésére adott egyenlő szabadságban való kimerülése) miatt nincs már kohéziós erő: „egy civilizáció, amelyik elismeri saját céltalanságát, nem sokáig képes a társadalmat összetartó kötőanyagként szolgálni”. [MOLNÁR, 1980:112]

A mai helyzet „a helyesen értelmezett közjónak egyéni jogokra, érdekekre, tetszésre történő széttöredezéséeként” [MOLNÁR, 1992:219] fogható fel, amelynek nyomán „az egyént nemcsak hogy előnyben részesítik a társadalommal szemben, hanem valójában szétrombolják a közösségi lét összetartó szövetét.” [MOLNÁR, 1992:219] „A társadalom liberális atomizációja miatt az erkölcsi normák fellazultak; ez pedig mindenképpen a kegyetlenség [...] elfajulását hozza magával, a békében épp úgy, mint a háborúban, az iskolában épp úgy, mint a médiában vagy a nyílt utcán.” [MOLNÁR, 1993:56] „Amikor kizárólag az egyénnek adnak jogokat, nemcsak veszélyes és a közösség érdekeivel ellentétes egyensúlyhiányt teremtenek, hanem ugyanakkor szabad folyást engednek a társadalmi bomlásnak és a *homo homini lupus* állapotának.” [MOLNÁR, 1993:90]

Minthogy e modern társadalom szekuláris, nincs tehát szakrális háttere, nem a szentben való gyökerezettségük biztosítja a törvények elismertségét. Így még a liberalizmusban az egyénnel szemben támasztott igen alacsony követelményeket megszabó törvényeknek sincs tekintélyük. A mai ember, írja Jean-Pierre Dupuy nyomán Molnár Tamás, könnyen felteszi magának a kérdést: „[H]a én magam hozom a törvényeket, miért kellene betartanom őket olyankor, amikor ellentmondanak pillanatnyi anyagi érdekeimnek vagy szeszélyeimnek?” [MOLNÁR, 2001:198]

Az élet minőségét nem csupán a fentiek nyomán növekvő, s lassan már az elemi közbiztonságot fenyegető anarchia rongja korunkban, hanem a fokozódó szellemi igénytelen-

[P h r o n e s i s]

ség is. Ennek okai szintén a liberális korszellem lényegi velejárói: az általános permisszív légkör (amely egyebek között az oktatást is lezüllesztí⁷), a média uniformizáló hatása [MOLNÁR, 2008:112], és még számos egyéb tényező, melyek közül Molnár Tamás különösen a régi értelemben vett elit eltűnésére hívja fel a figyelmet. Úgy látja, napjaink nyugati világában a fenti folyamatok nyomán lényegében *egyetlen osztály* létezik, amelyet a „monoclass” – illetve a francia szövegekben: „monoclasse” – szóval jelöl. [MOLNÁR, 1993:24]

Így, miközben a premodern világban az alsóbb társadalmi rétegek mindig felfelé törekedtek, igyekezvén bekerülni a felettük álló csoportba, vagy legalábbis utánozni ennek életvitelét, szokásait, szellemi és erkölcsi igényességét, ami áldással volt az egész társadalomra, mára ez a hajtóerő teljesen megszűnt. [MOLNÁR, 1993:76]

E minőségromlás mellett a nyugati társadalmat mennyiségi leépülés is veszélyezteti, hiszen a család intézményének szétzüllesztése, a nemi szerepek összezavarása, a szexuális szabadság stb. miatt már nem születnek kellő számban gyermekek. [MOLNÁR, 2002:63] Természetesen ez szoros összefüggésben áll a liberalizmus alapelveivel, amely szerint mindent megtehetek, amivel más egyénnek nem ártok. A szexuális tevékenység, ha két nagykorú személy önként vesz benne részt, talán a legtipikusabb esete az ilyen „magánügynek”, amely persze demográfiai vonatkozása – jelesen a vészes nyugati népességfogyás – miatt valószínűleg nagyon is befolyásolhatja a közjót, csak hogy ennek klasszikus fogalma, mint láttuk, a liberalizmusban értelmezhetetlen. Ezt és a korábban mondottakat figyelembe véve érthető Molnár Tamás aggodalma, miszerint az egyé-

ni szabadság liberális kultuszával „a társadalom önmaga lerombolására ad hatalmat.” [MOLNÁR, 1980:55]

A fenti, a társadalom normális működését, sőt akár pusztán létét fenyegető veszélyek mellett a liberalizmus – lényegénél fogva – paradox módon a saját eredeti értékrendjével is összeütközésbe kerül. A liberálisok ugyanis csak elméletben vélik úgy, hogy a szubjektív értékelésektől és céloktól függetlenül létező, hagyományos értelemben vett közjót „egyéni ítéletek véletlenszerű találkozásait” feltételező

konszenzusnak kell helyettesítenie. [MOLNÁR, 1993:41] A gyakorlatban úgy viselkednek, mintha sejténék: nincs rá semmi tőlünk független biztosíték, hogy az általuk kívánt magatartásformák össz-társadalmi szinten automatikusan megvalósulnak. Ezért „a liberális társadalom nem engedheti meg magának azt a luxust, hogy a konszenzus kialakulását a véletlenre, a spontán keletkezésre bízza. A liberális konszenzust gondosan megtervezik az olyan modern módszerek segítségével, mint a médián keresztüli befolyásolás, az irányított felmérések, a piac- és közvélemény-kutatás. [...] A liberalizmus, amely úgy lé-

pett színre az újkor hajnalán, mint amelyben minden eszme felvirágzik majd, hervadt rózsává vált, és kirekesztő rendszert képvisel.” [MOLNÁR, 1993:41] E módszerek igen hatékonyan használhatók a már említett homogenizálás mind teljesebb megvalósításához, de emellett bizonyos vonatkozásban maguk az átlagemberek is olyan igényekkel lépnek föl, amelyek hatására kiszolgáltatottakká válnak a civil társadalom eszköztárához süllyedt állam paternalizmusának: „miután megkapott minden jogot és szabadságot, az állampolgár immár a jólétet is mint jogot, mint neki járó szabadságot kezdi követelni. A logika ekkor azt kíván-

”

A liberális társadalom

nem engedheti meg
magának azt a luxust,

hogy a konszenzus

kialakulását a

véletlenre, a spontán

keletkezésre bízza. A

liberális konszenzust

gondosan

megtervezik.

”

